

Nojatuolimatkailla perikadon maisemissa

Markku Kekäläinen

FT Markku Kekäläinen on tutkinut kohteliaisuuskulttuuria ja kaupunkijulkisuuden muotoja 1700-luvun Lontoossa.
Sähköposti: markku.kekalainen@helsinki.fi.

Joitakin viikkoja sitten sattui silmiin amerikkalaisen sanomalehden artikkeli, jossa republikaanien presidenttiehdokkuutta tavoittelevan kiinteistösiioittaja Donald J. Trumpin poliittisia pyrkimyksiä luonnehdittiin termillä ”Caesarism”. Sana-valinta palautti mieleen intensiivisen lukukokemuksen vuosikymmenten takaa. Oswald Spengler käyttää termiä teoksessaan *Länsimaiden perikato* (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918) kuvatessaan hedelmättömään sivilisaatiovaiheeseen edenneen kulttuurin siirtymistä ideologisten kamppailujen leimaamasta kaudesta kohti henkilöitynyttä vallankäytön muotoa. Caesarismin nousu liittyy kehitysvaiheeseen, jossa kulttuuri on kadottamassa luovan voimansa ja kokoavat aatteensa.

Nopea vilkaisu internetiin paljasti, että maailmansotien välisen ajan historianfilosofinen best-seller on poikunut niukasti uudempaa tutkimusta; jokunen esseisti näyttää olleen viehtynyt aiheeseen. Saattaa kuitenkin olla, että arkiajattelumme on, kuten Northrop Frye totesi jo vuosikymmeniä sitten, ”spengleriläisempää” kuin äkkiseltään olettaisimme. Kukapa ei olisi joskus tullut verranneeksi nykyistä maailmanmenoa keisariajan Roomaan, käyttänyt termejä ”apolloninen” ja ”faustinen” tai – ajankohtaisen esimerkin ottaak-

seni – ounastellut Samuel Huntingtonin hengessä yhteen sovittamattomiin arvoihin nojaavien sivilisaatioiden konfliktia.

Kirjoittajan perusidea lienee useimmille tuttu: maailmanhistorian perusyksikkö ei suinkaan ole ihmiskunta edistyvine vaiheineen – käsite on Spenglerille tyhjä abstraktio – vaan maailmanhistorian perusyksiköitä ovat suuret korkeakulttuurit. Ne kehittyvät ihmisyyksilön tapaan syntymän, joka merkitsee uuden maailmanhahmotustavan ilmaantumista, nuoruuden ja kukoistavan täysi-ikäisyyden kautta kohti näivettymistä ja kuolemaa. Kulttuurit elävät jylhässä yksinäisyydessä monadimaista elämäänsä; ne jäävät toisilleen vieraiksi eikä niiden välillä ole ajallista jatkuvuutta tai aitoa vuorovaikutusta. Korkeakulttuurien synty on selittämätön ”alkuilmio”; niiden elämänkulkua eivät ohjaa rationaalit päätökset tai reformiohjelmat, vaan antiikin tragedian tapaan väijäämätön kohtalo determinoi kehityksen syklisen rytmin.

Spenglerin keskeinen termi on ”alkusymboli”. Tämä on visuaalinen hahmotus kunkin korkeakulttuurin tavasta käsitellä tilaa – ja myös aikaa. Alkusymboli määrittää kulttuurin mahdollisuuksien rajat kaikilla elämänalueilla aina uskontoa myöten. Antiikin kulttuurin alkusymboli oli staattinen ja ulottuvainen kappale. Kreikkalais-roomalainen antiikki hahmotti maailmaa plastisina ja selvärajaisina muotoina; kolmiulotteiseen todellisuuteen sidottu konkretia leimasi niin kuvanveistoa, selvärajaiseen polikseen kiinnittynyttä poliittista ajattelua kuin euklidista geometriaakin. Tällä oli mielenkiintoinen seuraus suhteessa neljänteen ulottuvuuteen, aikaan. Jos Spengleriä on uskomisen, dynaaminen ja lineaarinen, historiallinen aika oli ”apollonisessa” kulttuurissa tuntematon. Aika miellettiin pistemäisten nykyhetkien jatkumoksi kosmoksen ikuisessa kiertoku-

lussa. Meille pienikin fragmentti antiikkia on korvaamaton jääne kadonneesta menneisyydestä, mutta ateenalaiset heittivät sodissa vaurioituneet kuvapatsaat ja temppelien jäännökset surutta kaatopaikalle. Nostalginen suhde raunioihin olisi ollut kreikkalaisille absurditeetti.

Äärettömiin jatkuva avaruus on länsimaisen, ”faustisen” kulttuurin alkusymboli. Vaikuttavimmallaan tämä ilmeni kulttuurin nuoruuden goottilaisissa katedraaleissa, joissa äärettömyyksiä tavoittelevat ruodeholvit, dynaamisesti kohoavat tornit sekä ulko- ja sisätilan rajan aineettomaksi muuttavat lasimaalaukset kokosivat äärettömyyssymboliikan yhdeksi konstruktiksi. Länsimaisen kulttuurin kypsyminen uudella ajalla merkitsi äärettömän tilan valloitusta perspektiivimaalauksen, differentiaalilaskennan ja soitinmusiikin keinoin. Äärettömyyssymboliikan korrelaattina oli dynaamisesti etenevä aika. Keskiajalta lähtien kellot ovat muistuttaneet ajan vääjäämättömästä liikkeestä, ja tietoisuus ajan katoavuudesta avasi mahdollisuuden hahmottaa historia mielekkäänä, ajassa toteutuvana prosessina.

”Pseudomorfoosi” on Spenglerin arvoituksellisimpia käsitteitä. Se tarkoittaa uuden maailmanhahmotustavan ilmaantumista valepukuiseena, koska sen vapaata kasvua rajoittaa kuolleen sivilisaation paino. Näin oli Spenglerin ”maagiseksi” kutsuman kulttuurin laita. Puhumme myöhäisantiikista, varhaiskristillisyydestä ja bysanttilaisuudesta, mutta kyseessä olikin uuden kulttuurin nuoruus. Tämän islamilaisen sivilisaation nimellä tuntemamme kulttuurin alkusymboli on luola, puhdas sisätila. Uusi tyylipyrimys ilmaantui vaivihkaa myöhäisantiikkiin; kulttirakennusten tilakokemus koki radikaalin transformaation, kun antiikin ulkopintaa korostava temppele muotoutui sisätilan kokemukseen perustuvaksi basilikaksi. Pantheon, ”ensimmäinen moskeija”, oli

uuden muotopyrkimyksen ensimmäinen loppuun viety ilmaus. Vasta kun Arabian niemimaalta alkanut muhamettilainen ekspansio pyyhkäisi kivettyneiden sivilisaatioiden jäännökset tieltään, saattoi uusi korkeakulttuuri siirtyä suoraan kypsyiden vaiheeseen.

Spenglerin viehätys ei niinkään perustu hänen ”systeemiinsä”; kyseessä on enemmänkin ikaikaista myyttejä elvyttävä visio kuin loogista tarkastelua kestävä historianfilosofinen rakennelma. Useimpien lukijoiden torjuntaa voimistaneen rivien välistä helposti luettava taantumuksellinen poliittinen ohjelma. Ja mitä niin kutsuttuihin historiallisiin faktoihin tulee, Spenglerin rinnalla Hegel vaikuttaa kuivakkaalta empiristiltä.

Sen sijaan alkusymbolin ja pseudomorfoosin kaltaiset käsitteet tarjoavat ”vieraannuttavan” näkökulman tutuiksi olettamiimme ilmiöihin, ja syklinen tarkastelu suhteellistaa käsityksiämme jatkuvuudesta, lineaarisuudesta ja samanaikaisuudesta. Ehkäpä renessanssia todellakin luonnehti, kuten Spengler väittää, traaginen konflikti staattisen ja dynaamisen maailmantarkastelutavan välillä.

Pistäydyin hiljakkoin Sisiliassa Monrealen katedraalissa, jossa normannien romaaneeseen arkkitehtuuriin yhdistyy bysanttilaista mosaiikkitaide ja arabialaista ornamenttiikkaa. Pseudomorfoosi? Eklektinen kuriositeetti? Vai lupaus vieraiden kulttuurimuotojen synteestistä? Spenglerin mukaan moderni länsi on nyt samassa kehitysvaiheessa, johon antiikin Rooma ajautui tasavaltalaisten instituutioiden kriisiytyttyä ja yksinvaltaisten pyrkimysten voimistuttua. Yhtäläisyydet ovat hämmentäviä, mutta moderniteetti lienee tuonut aivan uusia tekijöitä sivilisaation kehitysdynamiikkaan. Spenglerkin mainitsee ohimenneen, että ensimmäisen triumviraatin Crassus oli menestynyt kiinteistökeinottelija...